

Олександр Рубльов

МІЖ КОНФРОНТАЦІЄЮ Й ТОЛЕРУВАННЯМ: ГАЛИЧАНИ – УКРАЇНЦІ Й ПОЛЯКИ – У ЧАСИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Програмова стаття відомого польського літератора, публіциста й українознавця Юзефа Лободовського (1909–1988) у паризькій “Культурі” – “Проти примар минулого” (“Przeciw upiorom przeszłości”; 1952) містила зауваження, що “терен, на якому відбуваються нечисленні польсько-українські зустрічі, настільки найжачений колючими загорожами, перекопаний вовчими ямами, засмічений взаємними упередженнями й підозрами, просякнутий затхлою водою анахронічних думок, що слід його хоча б частково очистити й здренувати, бо інакше загубимося у ньому без порятунку”¹.

Поодинокі зусилля українських учених з початку 1990-х рр. налагодити сталі контакти зі своїми польськими колегами-українознавцями, які дозволили зокрема, у 1993 р. надрукувати перший том “Польсько-українських студій”², вже принесли непогані результати у вигляді спільних конференцій, публікації монографій, розвідок тощо. Нині це співробітництво виходить на якісно новий щабель: постанова Президії НАН України № 251 від 30 листопада 2005 р. “Українсько-польські відносини: спадщина історії і суспільна свідомість” визначила “дослідження історії українсько-польських взаємин пріоритетним напрямом досліджень установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України”. Згідно з цим же документом, створено Комісію НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв’язків, яку очолив академік НАН України Ярослав Ісаєвич, та – під керівництвом цього ж відомого ученого – Центр дослідження українсько-польських відносин як структурний підрозділ Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Рівночасно ухвалено відновити випуск серійного видання “Польсько-українські студії”.

Однією з ділянок сучасної української й польської історіографії, що нагально потребують санації й де нараховується чимало нерозроблених тем, невідомих чи призабутих постатей, нез’ясованих питань українсько-польських взаємин, є доба Першої світової війни (за винятком хронологічно близького періоду українсько-

¹ J. Łobodowski. Przeciw upiorom przeszłości // *Kultura*. 1952. Nr. 2-3 (52-53). S. 15 (укр. переклад див.: Ю. Лободовський. Проти почвар минулого // *Простір свободи: Україна на шпальтах паризької “Культури”* / Упоряд. Б. Бердиховська. Київ, 2005. С. 48).

² Див.: *Польсько-українські студії* / Редкол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін. Київ, 1993. Т. 1: Україна – Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість: Матеріали Міжнар. наук. конф., Кам’янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р.

польської війни 1918–1919 рр., яка активно розробляється нині по обох боках українсько-польського кордону). Цікавим і малодослідженим, на нашу думку, фрагментом ширшої проблематики є питання взаємин українців-галичан й галичан-поляків, які в часи Першої світової війни силою обставин опинилися на теренах імперії Романових й, зокрема, в її українських губерніях.

Характеризуючи заходи окупаційної російської адміністрації у Східній Галичині 1914–1915 рр., відомий український громадсько-політичний діяч та історик Дмитро Дорошенко наголошував, що, здійснюючи програму боротьби з “мазепинством” на окупованих теренах імперії Габсбургів, царат широко вдавався до адміністративного видалення углиб Росії усіх “замітних українців” – “чи це був голова читальні “Просвіти”, чи директор української книгарні, чи учитель – все одно”³. Водночас той же мемуарист зауважував, що репресивні заходи російських окупантів у Галичині (адміністративне заслання, взяття заручників тощо) мали селективний характер і стосувалися лише певних етносів краю: “Найменше попадалось поляків. Це була упривилейована народність, прихильності якої запобігали. Вже коли арештовували якогось поляка, то з певністю можна сказати, що “за діло”...”⁴

Українсько-польське суперництво у Східній Галичині через певні обставини Першої світової війни перенесено й на терени Наддніпрянської України, де місцева українська й польська громадськість змушена була опікуватися долею своїх земляків – підданих Габсбургів. Маємо на увазі біженців, депортованих, виселенців, заручників. “Поляки відразу найняли для своїх заложників особливе помешкання на Печерську, поробили на вікнах крати, найняли сторожу і виїшла доволі оригінальна інституція: тюрма, утримувана на приватні кошти. Від звичайної тюрми відрізнявалась вона чистотою, гігієнічністю й певним комфортом. Сюди й умістили поляки своїх заложників, а також кілька наших українців, котрі почували себе дуже ніяково і все прохали нас, щоб ми швидче подбали про свій власний арештний дім і визволили їх від необхідности користуватися з сусідської гостинности”, – свідчив все той же Д. Дорошенко. Невдовзі поляки, “тодішні фаворити російського уряду й громадянства”, за Д. Дорошенком, здобули право “увільняти заложників за порукою київських обивателів”⁵.

Харитативні заходи підросійських українців, до певної міри, наслідували й брали за взірць аналогічні дії своїх земляків – поляків⁶. Саме за польським прикладом київські українці влаштували свій арештний дім – “на кінці Лукіянівки, на Федоровському переулку, в дуже гарній і здоровій місцевості, серед садів” – “першу офіційальну українську інституцію в Києві”, як жартував дехто⁷.

Мемуари Дмитра Дорошенка, активного учасника громадської допомоги галичанам тих часів, містять критичні зауваження з приводу синхронних польських

³ Д. Дорошенко. *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918)*. Львів, 1923. Ч. 1: Галицька Руїна 1914–1917 рр. С. 33.

⁴ Там само. С. 35.

⁵ Там само. С. 43.

⁶ Про харитативну діяльність польських організацій часів Першої світової війни докладніше див., напр.: M. Mądzik. *Z działalności Kijowskiej Rady Okręgowej Polskich Towarzystw Pomocy Ofiarom Wojny w latach I wojny światowej // Pamiętnik Kijowski*. Kijów, 2002. T. 6: Polacy w Kijowie / Pod red. H. Strońskiego. S. 177-195.

⁷ Д. Дорошенко. *Мої спомини про недавнє минуле*. Ч. 1. С. 43.

благодійних заходів й навіть ледь завуальоване глузування стосовно неознаності київського польського жіноцтва у деяких галицьких особливостях:

З самого початку цілої запомогової акції разом з нашими ходило по участках і кілька польських пань. Вони вишукували спеціально поляків і тільки їм і помагали, наші ж ніякої ріжниць не робили і помагали однаково всім, не розбираючи, чи то поляк, жид, маляр, німець. Бувало, що пані-полька прийде в участок і вигукує: “А kto tutaj Polak?” Коли ніхто не відгукувався, то несла назад принесену з собою їжу чи одержу. Правда, зпочатку польки помагали нашим священникам, уважаючи, що то такі самі “ксьондзи”, як і їхні римо-католицькі: так само голени, в таких же сутанах і т. д. В Києві ніколи перед тим не бачили уніятських священників, та й київські польки не так розбірались у відносинах галицьких, як, скажемо, львівські. Отже, упали вони зпочатку й коло наших панотців. Але як розібрали, що то зовсім не поляки, а по-польськи балакають з ними тільки з звичайної чемности, то покинули їх відвідувати і помагати.

Завершується ця цікава мемуарна замальовка все ж підсумковою схвальною оцінкою такої виразної польської гуманітарної “селективності”: “Скільки взагалі я міг спостерегти, поляки і в ділі філантропії завжди і скрізь виявляли особливу національну виключність, а наші навпаки: завжди аж надто додержувались евангельської науки про те, що не повинно бути “ні елліна, ні іудея”. Тепер я знахожу, що поляки принаймні з практичного погляду, мали далеко більше рації, ніж наші”⁸.

Д. Дорошенко згодом зауважував у своїх мемуарах, що питання про повернення до рідного краю усіх заарештованих та засланих за царату галичан неодмінно входило до порядку денного будь-якого представницького українського форуму у першій половині 1917 р.: “Взагалі треба сказати, що ні один український великий з’їзд, починаючи від з’їзду Товариства Українських Поступовців, не проминав у своїх резолюціях отсього домагання щодо галичан”⁹. Для провідників українського руху йшлося вочевидь насамперед про галичан – українців.

26 квітня 1917 р. крайовий комісар Тимчасового уряду в Галичині та Буковині Д. Дорошенко звітував на засіданні комітету Української Центральної Ради про поїздку до Петрограда. Серед порушених ним питань була й справа допомоги галицьким виселенцям та полоненим у Сибіру. У протоколі засідання йшлося: “Поляки посилають Дзюбинську об’їхати 24 табори, і буде допомагати полякам. Пропонує, щоб їй передали гроші, і вона буде передавати також і українцям. Але, знаючи галицькі українсько-польські відносини, на цей шлях не можна ставати, бо для українців буде неприємна поміч з рук поляків, треба послати свого делегата, і притому жінку, бо тоді доступ буде без всяких перешкод”¹⁰.

Формулюючи такі побажання, учасники згаданого засідання Центральної Ради, очевидно, мали на увазі не лише добре їм знаний польсько-український антагонізм у Галичині, й ще свіжий прецедент, коли відома письменниця й активний громадський діяч Л. М. Старицька-Черняхівська влітку – восени 1916 р.

⁸ Там само. С. 44.

⁹ Там само. С. 79.

¹⁰ Див.: *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах* / Упоряд.: В. Ф. Верстюк (кер.) та ін. Київ, 1996. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. С. 77.

їздила з доручення українського комітету й Товариства Українських Поступовців (ТУПу) до Сибіру провідати галичан-засланців за маршрутом Київ – Петроград – Перм – Омськ – Томськ – Красноярськ – Іркутськ – Казань – Москва – Київ¹¹. Зрозуміло, що вдаватися в такій ситуації до послуг знаної польської діячки Ядвіги Дзюбинської (1874–1937), яка опікувалася долею поляків-військовополонених у Росії¹², було не вельми коректно і, вочевидь, принизливо з погляду українських національних аспірацій.

Але належної кандидатури делегатки для подорожі по Сибіру й зустрічей з українцями-полоненими й засланцями-галичанами провідники українського руху тоді таки не знайшли. Невдовзі, 7 (20) червня 1917 р., у Павлодарі над Іртишем (Семипалатинська область, Сибір) галицькі українці-військовополонені (124 особи) підписали листа до українських організацій у Києві, в тому числі до клубу “Родина”, який розпочинався прикметно: “За привіт, переданий нам через делегатку польського Комітета помочі воєнним бранцям паню Дзюбинську, що навістила Павлодар, щира подяка”¹³; 10 (23) червня з табору в Омську голова місцевих українських бранців Володимир Балко, повідомляв за тією ж адресою:

Сегодня відвідала польська делегатка поляків-бранців в Омськiм лагері. При тій нагоді передала нам, бранцям-українцям, адресу і привіт від Хвального Товариства і поручила нам подати іменний список всіх українців тутешнього лагера. Жаданий список долучаємо до нинішнього письма і передаємо через руки В[ельми]Пов[ажаної] делегатки в переконанню, що це одинокий спосіб, в який се письмо дійде до рук властивих¹⁴.

Принагідно В. Балко висловлював власні міркування з приводу становища військовополонених галицьких українців, порівнюючи їхню ситуацію зі становищем бранців інших національностей, в тому числі поляків:

Наше положенє дійсно важке і, коли правду сказати, найтяжче в порівнанню до бранців інших націй, які тутечки находяться. Ми з’ізовані і безрадні. За три роки неволі ми мали час навчитися бідити і голодувати. Материяльної запомоги ми не жадали ніколи і від нікого, бо на се можуть позволити собі тільки народи із країв незнищених війною, або такі, як, пр[иміром], поляки, котрі ту в Росії мають доволі багатих людей. Вони є в силі дати своїм відповідні занятя, полекші, а остальним в лягері знатні запомоги в грошах, білну, убранню і подбали о бібліотеку для поляків-інтелігентів.

¹¹ Л. Старицька-Черняхівська. Українське товариство допомоги жертвам війни і український уряд // *Нова рада*. 1918. 24 лип.; М. Грушевський. *Спомини*. Ч. 2 / Публ. С. Білоконя // *Київ*. 1989. № 8. С. 114; Ю. Хорунжий. Людмила Старицька-Черняхівська // Л. М. Старицька-Черняхівська. *Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / Вступ. ст., упорядкув. та прим. Ю. М. Хорунжого. Київ, 2000. С. 17.

¹² *Położenie jeńców wojennych w Rosji za dawnego rządu. Odczyt wygłoszony w Piotrogradzie przez delegatkę warszawską p. J. Dziubińską, objeżdżającą obozy jeńców wojennych*. Piotrogród, 1917. S. 51; J. Dziubińska. *Krwawym szlakiem niewoli*. Warszawa, 1920. S. 28; *Pamięć boru: Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej i wybór Jej przemówień, artykułów, listów* / Praca zbiorowa pod red. Z. Mazurkowej i L. Wyszomirskiej. Warszawa, 1968. S. 353.

¹³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ; далі – ЦДАВОУ). Ф. 1105. Оп. 1. Од. зб. 106. Арк. 115.

¹⁴ Там само. Арк. 141.

Водночас той же кореспондент пропонував керівникам українського руху заопікуватися справою одержання (принаймні для кількох інтелігентних бранців-українців) дозволу вільно переміщатися (що вже мали полонені чехи і поляки), а також надсилати до табору українську пресу¹⁵.

Варто зауважити, що саме благодійні польські комітети (до постановня їхніх українських відповідників), як правило, надавали допомогу вивезеним, засланим чи полоненим галичанам – українцям, а також забезпечували їх потрібними посвідченнями. Так, директор української школи ім. Шевченка в Яворові Андрій Маренин, вивезений 1915 р. під час відступу російського війська з Галичини до Воронежської губернії, за його свідченнями, одержував від Комітету польського у Воронежі 20 руб. місячної допомоги, а рівночасно розподіляв таку ж допомогу між товаришами недолі – п'ятьма галицькими селянами-українцями, такими ж невеликими “гостями” російських теренів.

22 вересня 1917 р. іншому галицькому заручникові з Яворова, директорові Товариства “Міщансько-ремісничий союз кредитовий” Михайлові Скальському Полтавський відділ “Польского общества вспомоществования бедным семействам поляков, участвующих в войне, и бедствующему польскому населению, пострадавшему от военных действий”, видав таке посвідчення:

Патронат для иностранных подданных при Польск[ом] Общ[естве] Пом[ощи] Жертвам Войны дает сие удостоверение Г^{ну} Михаилу Леопольдовичу Скальскому в том, что Г^н Скальский, австрийский подданный, зарегистрирован в Патронате за № 37; родившийся в 1862 г. в Завалове, уезд Подхайце в Галиции, был взят русскими войсками в 1915 году как закладник г. Яворова и выселен в г. Полтаву, где все время проживает. Г^н Скальский по национальности украинец, греко-католического вероисповедания. Сие удостоверение выдается Г^{ну} Михаилу Скальскому для исходатайствования паспорта для выезда на родину¹⁶.

Цікаво, що саме у той час інший Скальський – ксьондз прелат Теофіл Скальський (1877–1958), настоятель костелу св. Олександра у Києві, зрозуміло – поляк, рвний римо-католик і переконаний польський патріот – опікувався єдиновірцями – біженцями, адміністративно виселеними, поляками-закладниками, діяльно сприяв заснуванню у Києві “Polskiego Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny”¹⁷.

До певної міри довільне зіставлення двох осіб з ідентичним прізвищем – Михайла Скальського й Теофіла Скальського, греко-католика й римо-католика, українця й поляка, обох так чи інакше причетних до польських допомогових інституцій у підросійській Україні часів Першої світової війни – перегукується з зауваженням Ю. Лободовського з його згаданої вище знакової статті 1952 р.:

Недалекий від правди той, хто заявив, що польсько-український етнографічний кордон проходить крізь подружнє ложе. Не один поляк, який би кинувся з кігтями до очей, якби йому те розповісти, носив прізвище

¹⁵ Там само. Арк. 141-141 зв.

¹⁶ Там само. Од. зб. 5. Арк. 89.

¹⁷ T. Skalski, ks. *Terror i cierpienie: Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932: Wspomnienia / Opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy oraz wybór aneksów i fotografii* ks. J. Wołczański. Lublin; Rzym; Lwów, 1995. S. 108-110.

виразно українського походження; іншим разом прізвище щирого українця вказувало не менш виразно на мазурське походження. Врешті, явище єдине у своєму роді: двомовні й двообрядові родини, розходження національних шляхів дітей того ж самого подружжя – Шептицькі, Антоновичі, Седлецькі, Токажевські¹⁸.

Зрозуміло, що взаємини галичан-українців з польськими допомогивими інституціями були далеко не безхмарні (враховуючи, очевидно, й згадану вище селективність польської допомоги й вищий рівень польської харитативної самоорганізації – за сприяння або толерування російських урядових структур). Так, один з галицьких заручників, абсолювент української гімназії у Тернополі Гриць Дзюбановський повідомляв з Іркутська 19 червня 1917 р. Комітетові допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді, що в цьому сибірському місті перебувало близько 50 українців-виселенців, в тому числі 5 інтелігентів. Іркутський кореспондент просив українську допомогиву інституцію

прийти з помочію як найскорше, если тільки можливо, якою-будь для всіх висланців в Іркуцк, бо дальше жите таке ту не є можливе, тим більше, що **наші селяни лізуть до польського комітету за підмогою, а поляки нам цв'іркають в очи: "Самостійности хочети, а помочи собі не вмісте"...**¹⁹ (підкреслення наше. – *О. Р.*).

Діяльність польських харитативних інституцій часів Першої світової війни вочевидь стимулювала організацію й окреслювала, принаймні попервах, напрями діяльності їхніх українських відповідників. Польський приклад, до певної міри, наслідували провідники українського руху. Заохочували їх до цього, у свою чергу, й галицькі українці – військовополонені, які перебували у російських таборах, а також виселенці й заручники. Зрозуміло, що ці категорії галицьких українців були уважними читачами не лише офіційної російської преси, а й польських та українських часописів на теренах колишньої вже імперії Романових.

Так, 8 (21) квітня 1917 р. до Української Центральної Ради з міста Єгорієвська Рязанської губернії зверталися за дорученням гуртка військовополонених українських офіцерів Роман Левицький і Петро Сосенко, які просили відповісти, “чи існує який – аналогічний польському – український комітет, що піклувавби ся австрійськими полонниками української народности, а в даному разі подати докладну його адресу”²⁰. Бранці мали намір порушити перед такою інституцією “богато пекучих справ”²⁰. У листі військовополоненого офіцера Франца Зайця з м. Кузнецька Саратовської губернії до київських провідників українського національного руху від 28 квітня (11 травня) 1917 р. наголошувалося: “Читаємо все в часописах, як опікують ся польські інституції полоненими поляками. З нашої сторони в тій области ще дуже мало, або й нічо не зроблено. Просимо отже Центральну Українську Раду, щоби взяла полонених українських жовнірів в свою опіку”²¹.

¹⁸ J. Łobodowski. Przeciw upiorom przeszłości // *Kultura*. 1952. Nr. 2-3 (52-53). S. 49.

¹⁹ ЦДАВОУ. Ф. 1105. Оп. 1. Од. зб. 7. Арк. 77.

²⁰ Там само. Од. зб. 3. Арк. 13.

²¹ Там само. Арк. 35.

18 липня 1917 р. військовополонений Олександр Хомик зі Старобільська Харківської губернії звертався до керівників Української Центральної Ради з обґрунтованою вимогою щодо необхідності активізувати зусилля УЦР стосовно полегшення долі бранців-українців. Спонукала його написати цей лист інформація про офіційне надання пільг військовополоненим-полякам у московській “Gazecie Polskiej” від 12 липня (український переклад цього повідомлення кореспондент долучив до свого звернення)²²: “Іменно на сторінках польської газети “Gazeta Polska”, яка виходить в Москві, я прочитав повідомлення і правила, на яких основах воєнні бранці – поляки можуть дістати деякі полекші в своєму тяжкому положенні. Беручи на увагу се, що ці полекші доторкають виключно поляків, чехів та словаків, приходить мені на думку, чому як раз тільки висше названі національності мають право користати з сих пільг, а нам, українцям, сього не можна”²³.

Й далі, спираючись на власний табірний досвід, О. Хомик подавав своє розуміння причин, чому за царату допомога українських харитативних організацій землякам-військовополоненим була практично унеможливлена, й водночас закликав лідерів Української революції за умов лібералізації російського суспільно-політичного життя негайно прийти на допомогу бранцям-українцям:

Перебуваючи близько 2 роки в полоні, я не раз мав нагоду переконатися, що доля була нам все мачухою і коли другим роздавала щедро свої дари, галицьким українцям, котрі уміли справді заховувати національну гордість, приходилось гірко бідувати. В харківському таборі я був лише пів року, але за сей час польський комітет помочи жертвам війни кілька раз відвідував своїх закордонних поляків і обділяв їх то одежею, то харчами, то грішми. Ми, українці, дивились на се все здалека і, хоч як свербіла нас шкура від галапасів, хоч як кортіло мати копійчину на тютюн чи хліб, однак не простягали руки, бо були на се за горді. І ми мовчали і терпіли, бо знали, що нашим землякам замкнено рота, що їм не вільно було навіть заснувати аналогічного польському, українського товариства. Але тепер? Чи і тепер повинні ми мовчати, коли бачимо, що пута розв'язані, що рот українцям одчинений, що тепер ніхто не має права заборонити заступатися за нас? Я думаю, що ні. Я думаю, що наші інтереси і потреби повинні стати Вашими, я думаю, що се Ваш прямиий обов'язок, хочби для того, що наші галицькі українці російським українцям теж не відмовляють помочи і заступаються за їх, як можуть²⁴.

14 серпня 1917 р. за відповідними роз'ясненнями стосовно дозволу Тимчасового уряду окремим категоріям австрійських підданих повернутися на Батьківщину Комітет допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді адресувався до керівника Польського комітету допомоги жертвам війни й водночас голови Ліквідаційної комісії у справах Царства Польського, відомого московського адвоката А. Ледніцького (1866–1934):

В “Комітет допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді” ... зголошується велике число Галичан-виселенців і просять нас о вказівки щодо виїзду в свою рідню, то є в Австрію.

²² Там само. Од. зб. 106. Арк. 185-185 зв.

²³ Там само. Арк. 184.

²⁴ Там само.

Так як докладних відомостей про недавнє розпорядження Тимчасового Уряду, поданих в коротких лише нарисах в польській пресі, у нас не має, а ціла справа передана є Тимчасовим російським Урядом “Ліквідаційній Комісії”, просимо ласкаво подати нам докладні інформації в висше згаданій справі, а саме: 1) Кому із австрійських підданих дозволений є на основі рішення Тимчасового Уряду виїзд в Австрію (які національності), 2) Висота літ виїжджаючих, 3) Через яке бюро мають вони переїздити, 4) Хто виплачує кошти подорожі виїжджаючим, 5) Які полекші дає розпорядження Тимчасового Уряду военнообовязаним²⁵.

23 вересня 1917 р. Ліквідаційна комісія у справах Царства Польського надіслала відповідь Комітетові допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді:

W odpowiedzi na list Szanownych Panów z dnia 14 sierpnia r. b. Nr. 272, Zarząd Spraw Komisji Likwidacyjnej przy niniejszym ma zaszczyt zakomunikować, że d. 28 lipca r. b. Rosyjski Rząd Tymczasowy zatwierdził uchwałę Komisji Likwidacyjnej, nadającą prawo powrotu do Kraju austrijackim i niemieckim poddanym, mieszkańcom Galicji i Królestwa Polskiego, którzy zostali zabrani w charakterze zakładników lub przymusowo byli uprowadzeni przez wojska rosyjskie, lub też sami dobrowolnie porzucili granice Galicji w czasie odwrotu wojsk rosyjskich, lub wogóle należą do liczby jeńców cywilnych. Prawo korzystania z wyjazdu do Kraju nie przysługuje austrijackim i niemieckim poddanym narodowości niemieckiej i węgierskiej, oraz osobom, będącym w wieku poborowym.

Postanowienie to Rosyjskiego Rządu Tymczasowego, w kopji przy niniejszym załączone, było oficjalnie opublikowane w Nr. 197 Zbioru Praw i Rozporządzeń Rządu z d. 18 sierpnia r. b.

Niezależnie od tego prawa, które jeszcze nie zostało wprowadzone w życie z powodu nieustalenia przez Ministerjum Spraw Wewnętrznych i Sztab Generalny przepisów w kwestji otrzymywania paszportów na wyjazd w ostatnich dniach została podpisana konwencja między Austro-Węgrami i Rosją w sprawie powrotu do Kraju jeńców cywilnych i zakładników poddanych austro-węgierskich (wyjąwszy mężczyzn od 16 do 50-go roku życia). Odnośne podania należy wnosić do Centralnego Komitetu Czerwonego Krzyża (Oddział wojenno-plenny, Piotrogród, Miljonaja Nr. 19).

W sprawie urzeczywistnienia prawa z d. 28-go lipca r. b. prowadzone są starania ze strony Komisji Likwidacyjnej, o rezultacie zawiadomimy W. Panów²⁶.

Попри усі виразні й приховані національні антагонізми, котрі маркували складні польсько-українські взаємини у Галичині, спільне перебування у російській неволі несамохіть виховувало й почуття корпоративної міжетнічної солідарності – бодай ситуативної.

Наприклад, у квітні 1917 р. до Києва з економії Тростянець Чернігівської губернії надіслано такий лист: “Нисше підписані, адміністративно вислані, дня 1-го липня 1915 р. на роботу в економію Тростянець галичане-українці, в числі 40, і поляки-галичане, в числі 14, просять Українську Центральну Радю передати справу нашого увільнення з економії Тростянець Юридическій Комісії, а відтак представити Временному правительству справу нашого увільнення, а если буде можна, одправлення нас до рідного краю”. Напрочуд прикметний постскриптом до цього

²⁵ Там само. Од. зб. 5. Арк. 70.

²⁶ Там само. Арк. 91-91 зв.

звернення, який виразно доповнює цю невеличку картину галицького польсько-українського мікропоєднання: “Єсть також разом з нами двох народних учителів, що вчили в Галичині по-українськи і польські: Петро Мулько, українець, і Людвик Каспржик, поляк, котрим, если б можна було, прошу уділити помочи увільнення ся з економії Тростянець, а занятя лучшого місця. З поважанєм Людвик Каспржик”.

З Верхнеленська Іркутської губернії 10 (23) липня 1917 р. до “Szanownego Ukraińskiego Komitetu w Kijowie” (йшлося про Комітет допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді) адресувався місцевий уповноважений Польського комітету допомоги жертвам війни адвокат Валер’ян Мартулевич, сам адміністративно виселений з Галичини:

W mieście Wercholeńsku gub. Irkuckiej, zajmuję stanowisko korespondenta polskiego Komitetu i jako do takiego udała się do mnie P. Marya Samborska, jedyna tutaj Ukrainka, dowiedziawszy się, że polskie Komitety czynią starania o powrót Polaków do Kraju – bym i jej sprawą się zajął, gdyż jako kobieta nie wie gdzie i do kogo się udać, a pragnęłaby również znaleźć się między swoimi.

Ponieważ przyznane ulgi przez rząd dotyczą wogóle Słowian, zostawić kobietę bezradną bez opieki i pomocy nie mogę, przeto ośmielam się przedłożyć Szanownemu Komitetowi prośbę Panny Maryi Samborskiej o powrót do Kraju (Galicyi) z usilnem poparciem takowej i prośbą o postąpienie dalej zgodnie z Komitetem Polskim w Kijowie, tembardziej, że nie widzę tutaj nikogo, ktoby się wogóle sprawami zesłanych administracyjnie Ukraińców zajmował.

Z wysokiem poważaniem, Waleryan Martulewicz²⁷.

Відомий український історик Іван Лисяк-Рудницький слушно зауважував щодо взаємин галицьких поляків і українців наприкінці XIX – на початку XX ст.:

Обидві національності Галичини жили у фізичній близькості і були у великій мірі перемішані; це вело до незліченних особистих контактів і частих мішаних подружжів. Проте головні політичні проблеми, які ділили обидва суспільства, залишалися нерозв’язаними ... Напруження і гострота польсько-українського конфлікту зростали з року в рік, і умови в Галичині наближалися до стану прихованої громадянської війни. Компроміс від лютого 1914 р. у справі реформи крайового статуту Галичини та закону про вибори до сейму частково задовольняв українські вимоги і створював шанс почати нову еру в польсько-українських відносинах. Однак вибух війни перешкодив здійсненню цього компромісу. Всупереч сильним антиросійським настроям, спільним для поляків та українців, обидва народи виявилися нездібними узгодити свою політику для потреб надходячої конфронтації з царською імперією²⁸.

Одначе і за умов мілітарного протистояння двох імперій – Габсбургів і Романових – поляки й українці, які прагнули власного державного усамостійнення й назагал виступали націями-конкурентами, у багатьох випадках, принаймні на міжособистісному рівні, знаходили взаєморозуміння й надавали підтримку представникам іншого (здавалося б – антагоністичного) етносу у нелегких обставинах боротьби зі спільним ворогом – імперською Росією.

²⁷ Там само. Арк. 78-79.

²⁸ І. Лисяк-Рудницький. Польсько-українські стосунки: тягар історії // Його ж. *Історичні есе*. Київ, 1994. Т. 1. С. 97-98.